

УДК 908(475)

Микола Манько,

Острозький державний історико-культурний заповідник

**ЮЗЕФ КШИВИЦЬКИЙ – АВТОР ВОЛИНСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ
ВИЗНАЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПОЛЬСЬКОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ
ЛІТЕРАТУРИ "SŁOWNIK GEOGRAFICZNY KROLEWSTWA
POLSKIEGO I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH"**

У статті розглянуто діяльність Юзефа Кшивицького – одного з редакторів визначної пам'ятки польської краєзнавчої літератури "Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich" (т. I–15, Варшава, 1880–1904 рр.)

"Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich" (т. I–15, Варшава, 1880–1904 рр.) [1] – визначна пам'ятка польської краєзнавчої літератури, її вершинне досягнення минулого століття [2], що й сьогодні слугує дослідникам у багатьох галузях. Вона була створена з ініціативи редактора (1867–1883) варшавського популярного географічного тижневика "Wędrowiec" ("Мандрівник") магістра фізико-математичних наук Філіпа Сулімерського (13.01.1843, Серадзь – 7.01.1885, Варшава) – випускника Головної школи у Варшаві. "Słownik" редагувався ним спільно з магістром філологічно-історичних наук Броніславом Хлебовським (10.11.1846, Варшава – 28.03.1918 Варшава) – випускником Головної школи у Варшаві, відомим істориком літератури і літературним критиком, краєзнавцем, співзасновником і головою Варшавського наукового товариства, автором 4 частини обсягу "Słownika" (біля 4 тисяч сторінок), кандидатом дипломатичних (суспільних) наук Владиславом Валєвським (1818 – 15.04. 1890) – випускником Дерптського (Тартуського) університету, великим землевласником під Кутно, відомим меценатом польської науки і культури (пожертвував на видання "Słownika" біля 13 тисяч рублів). Ця багатотомна колективна праця є невичерпною скарбницею цінних відомостей у галузі як фізичної, економічної та історичної географії, топоніміки, демографії, історії, так і національних, мовних, релігійних, станово-юридичних та економічних стосунків.

Розроблена Ф. Сулімерським програма видання мала на меті подати інформацію про всі землі, що в минулому входили до складу Речі Посполитої, а згодом опинилися під владою трьох імперій, хоча, на вимогу царської цензури, довелося прийняти назву словника, що не зовсім відповідала його змісту.

Зрозуміло, що історичній Волині, як і іншим землям Правобережної України (Поділля, Київщині), належало визначне місце на сторінках багатотомної праці. Волинські матеріали "Słownika" – наслідок плідної праці групи дослідників, що представляли як польську громадськість Волині, так і варшавські наукові кола.

© Манько М., 2004

Серед авторитетів польської культури, що першими підтримали видання, був Юзеф Крашевський (1812-1887), плідні десятиріччя літературно-наукової і громадської діяльності якого були пов'язані з Волиню. Він писав Ф. Сулімерському: "Дуже ошчасливлений, що ця велика праця вже вийшла у світ... бракувало нам її" [2: 65]. Вітав появу "Słownika" Мар'ян Дубецький (26.08. 1838, Ізяслав – 29. 10. 1926, Краків) – уродженець Волині, польський історик і публіцист, закінчив історико-філологічний факультет Київського університету, учасник повстання 1863 р., засланий до Сибіру. Після заслання жив на Катеринославщині і в Одесі (1874-1883). Був автором монографії з історії Польщі та України доби феодалізму, видавцем краєзнавчих досліджень Едварда Руліковського [2: 62,70]. Визначний польський вчений Олександр Яблоновський (19.04.1829 – 22.08.1913) – відомий польський історик-україніст, археограф, етнограф, видавець історичних джерел з історії України, автор географічно-історичного атласу – став автором низки узагальнюючих статей "Słownika" про окремі регіони, в т.ч. – про Волинь і Запоріжжя) [1: 915-931]. Співробітниками енциклопедії стали Тадеуш Стецький (Житомир), Юзеф Дунін-Карвіцький (Мізоць), Людвік Рокоссовський (с. Юрковщина Новоград-Волинського повіту), Зигмунд Ружицький (Острог), Леон Романовський (Славута), кс. Шиманьський (Чуднів), Болеслав Каменьський, кс. Мечислав Осташевський, Клаудіуш Пшеджимірський та ін. Ряд статей про Волинь належать варшав'янам Миколаю Сарнецькому, Ігнаци Радлінському, а також ініціатору і головному редактору "Słownika" Філіпу Сулімерському, який водночас редагував матеріали, що стосувалися колишніх володінь Речі Посполитої, які знаходилися в Російській імперії за межами Королівства Польського [2: 70].

Після смерті Ф. Сулімерського, який встиг підготувати і опублікувати тільки п'ять томів "Słownika" і частину шостого тому (до літери М), видання очолив Б. Хлебовський, котрий доручив редагування згаданих вище матеріалів Юзефу Кшивіцькому (1838–1908 рр.). Останній – варшав'янин, у 1858-1861 роках навчався в Московському університеті, а згодом – у Головній школі у Варшаві. Наукові праці Кшивіцького були присвячені насамперед слов'янознавству, зокрема, підготовлена ним магістерська дисертація – полабським слов'янам. Він цікавився також питаннями наукової бібліографії, був ретельним учнем Кароля Естерхера, залишив спогади про лекції і дослідження свого вчителя в галузі бібліографії, безцінні для всіх співробітників енциклопедій і словників. Довгі роки Ю. Кшивіцький обіймав посаду в правлінні Варшавсько-Віденської залізниці, водночас співпрацював у відомій 12-томній Енциклопедії Оргельбранда, що стало для нього фаховою підготовкою для праці у "Słowniku". Для цього видання, куди його залучив колега по Головній школі Б. Хлебовський, Ю. Кшивіцьким був виконаний величезний обсяг роботи, перш за все редакційної, але не менше і авторської.

Ним написані численні статті, присвячені європейським губерніям Російської імперії. Польські історики науки відзначають, що самостійним ученим він не був, але виділявся великим науковим сумлінням, умінням користуватися різноманітними джерелами – як урядовими, так і отриманими від кореспондентів на місцях [2: 71].

Особливо ретельно і плідно під час випуску "Słownika" Ю. Кшивіцький працював у галузі волинознавства. Крім загального редагування волинських матеріалів в десяти останніх томах видання, ним написана велика стаття "Волинська губернія", яка вирізняється, насамперед, докладною характеристикою господарського життя краю. Ю. Кшивіцькому належить більшість статей, присвячених повітовим містам Волині – Володимир-Волинському [3: 169-175], Овручу [4: 772-781], Рівному [5: 818-823], Заславу (Ізяславу) [3: 443-448], Старокостянтинову [6: 257-259] та Житомиру [3: 901-913] (за матеріалами, надісланими краєзнавцем з Київщини Едвардом Руліковським), Острогу [4: 682-690] (за матеріалами, надісланими місцевим краєзнавцем Зигмунтом Ружицьким), а також однойменним повітам.

Серед інших статей, присвячених відомим населеним пунктам краю, Ю. Кшивіцьким написано про Володимирець [7: 716], Слауту [8: 793-794], Шепетівку [6: 898-899], Млинів [9: 547], Миропіль [9: 496-497], Сарни [8: 325], Олевськ [4: 480-481], Острожець [4: 731], Остропіль [4: 694], Межиріч [9: 378-379], Радивилів [5: 476], а також про річки Случ [8: 847-848] і Стир [6: 516-517].

Ім'я Ю. Кшивіцького, як і інших згаданих тут видавців, редакторів, авторів і кореспондентів "Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich", належить історії волинознавства, адже значною мірою на підставі їх праці формувалося уявлення про Волинь серед громадськості одного з найбільших слов'янських народів, чи не найбільше пов'язаного історичною долею з цією українською землею. Виконана польськими науковцями праця є видатним внеском у вивчення і популяризацію історії та географії нашого краю. Томи цієї краєзнавчої енциклопедії були настільними книгами волинських дослідників-краєзнавців кінця XIX – поч. XX століття, в т.ч. одного з найбільш визначних – Миколи Теодоровича. В свою чергу, матеріали Ю. Кшивіцького, опубліковані у варшавському виданні, адресують зацікавлених читачів до публікацій Аполонія Сендульського, Василя Пироговського, Луки Рафальського, Миколи Теодоровича у "Волынских епархиальных ведомостях" та "Волынских губернских ведомостях" [5: 822; 3: 174, 911].

Отже, популяризація "Słownika", вивчення біографій і творчої спадщини його співробітників, публікації в українському перекладі окремих статей із нього є важливою складовою сучасного волинського кра-

знавства¹. Цей творчий доробок слід широко використати при підготовці і виданні нової редакції "Історії міст і сіл України" [10].

Список використаних джерел та літератури

1. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 13.
2. Olszewicz W. "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" i jego twórcy // Studia i materiały z dziejów nauki polskiej. – Seria C. – Zeszyt 10. – Warszawa, 1965.
3. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 14.
4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 7.
5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 9.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 11.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 13.
8. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 10.
9. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – t. 6.
10. Костриця М. Історія міст і сіл Житомирщини: досвід створення і проблеми перевидання // Історія міст і сіл Великої Волині: Науковий збірник "Велика Волинь": Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 25. – Ч. 1 / Голов. ред. М.Ю. Костриця. – Житомир, 2002. – С. 12.

M. Mańko. Józef Krzywicki – autor wołyńskich materiałów przedstawiających wybitne dzieło polskiej literatury krajoznawczej „Geograficzny Słownik Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”.

Artykuł poświęcony został analizie działalności Józefa Krzywickiego – jednego z autorów „Geograficznego Słownika Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”.

M. Manko. Juzef Krzywicki – the Author of Outstanding Volyn Materials of Regional Studies Literature "Geographical Dictionary of Kingdom of Poland and Other Slavonic Countries".

The article analyses the activity of Juzef Krzywicki – the author of "Geographical Dictionary of Kingdom of Poland and Other Slavonic Countries".

---

¹ Нарис про Житомир із чотирнадцятого тому видання "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich", підготовлений Юзефом Кшивіцьким з використанням матеріалів краєзнавця Київщини Едварда Руліковського, був перекладений і опублікований житомирськими краєзнавцями.